

علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی

اثر دکتر صادق آینه‌وند

• علی ناظمیان فرد

بخش اول به بیان دیدگاه‌های مورخان فارسی نویس مانند: مولفان تاریخ یهق، ظفرنامه، تجارب السلف، تاریخ طبرستان و رویان و مازندران و حبیب السیر درباب تاریخ فواید گوتانگون آن می‌پردازد و سپس در بخش دوم کتاب خویش نظرات مورخان عربی نویس را درباره تاریخ ذکر می‌کند. از میان مورخانی که وی به اقوال آنها استناد و استشهاد کرده است می‌توان از: ابو زکریا یحیی بن زیاد الفرا، ابوعلی مستکوه رازی، ابن الیز، محی‌الدین کافیجی، عبدالوهاب بن علی السبکی، احمدبن علی القلقشندي، جلال الدین سیوطی، سید محمد صدر و محمدبن عبدالرحمان سخاوی نام بردا. مؤلف در میان اثمار مورخان مذکور، معانی لغوی و اصطلاحی تاریخ، موضوع و فواید علم تاریخ، اصول علم تاریخ و مسائل آن، گونه‌های مختلف تاریخ‌نگاری و... را جستجوی کند و اطلاعات سودمندی را بدست می‌دهد. یکی از نکاتی که مؤلف در این اثر بدان اهتمام ورزیده، گذاردن حرکات بر روی اسامی عربی بکار گرفته شده در کتاب است و از آنجا که اسامی تاریخی قرون نخستین اسلامی تنها برای اهل فن معروف و مأнос است، گذاردن حرکات، به خواننده غیرحرفه‌ای نیز امکان درست خواندن و بدور ماندن از خطای تلفظ را فراهم می‌سازد.

با اینکه کتاب از قطعه مناسب، کاغذ مرغوب، حروف‌چینی خوب و کتابنامه مفصل برخوردار است اما فاقد فهرست اعلام می‌باشد که شایسته است در نوبتهاي بعدی چاپ از نظریه دور نماند.

در پایان باید گفت که کتاب توانسته است به خوبی از عهده طرح موضوعات و بحث مستوفا در باب آنها برآید و اطلاعات ذی قیمتی را از روند تاریخ‌نگاری اسلامی و شقوق و فروع آن عرضه نماید. این اثر به یقین می‌تواند هم مورد استفاده مورخان حرفه‌ای قرار گیرد و هم به نیاز دانشجویان مقطع دکتری تاریخ اسلام و داوطلبان ورود به این دوره و نیز سایر علاقه‌مندان به این شاخه از معرفت پاسخ گوید. □

پانوشت:
* آینه‌وند، صادق، علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، ۲ جلد، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۷۷.
۱- به نقل از مؤلف در پیشگفتار کتاب علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی

است از این قرارند: در بخش اول (تعريف تاریخ و فایده‌های آن) که مشتمل بر دو فصل می‌باشد و در ابتدا به تعریف لغوی و اصطلاحی تاریخ و نیز فواید آن از دیدگاه مورخان مسلمان و غیرمسلمان پرداخته است. در بخش دوم (اسلامیت علم تاریخ و اسباب پیدایش آن) به علم تاریخ از منظر قرآنی و سیره نبوی تکریسته شده و بز نقص روح تاریخی اسلام در پیدایش علم تاریخ تصريح شده است. در بخش سوم (ساخته‌ها و سبکهای تاریخ‌نگاری در اسلام) که مشتمل بر شش فصل می‌باشد به مواردی نظری: مراحل تدوین تاریخ در اسلام، شیوه‌های تاریخ‌نگاری در اسلام، اشکال تاریخ‌نگاری در اسلام، تاریخ‌نگاری بر پایه حولیات و موضوعات، و شعر در تاریخ پرداخته شده است. بخش چهارم (شعبه‌ها و شاخه‌های علم تاریخ در اسلام) را موضوعاتی از قبیل سیره، مقاومی، فتوح و مقاصم، خراج و حسبه‌نگاری، مقتل نویسی، رده‌نگاری، انساب، طبقات و تراجم، رحله‌نگاری، منقبت‌نگاری، خطط نگاری، تاریخ امصار و مدن... تشکیل می‌دهند. مؤلف در بخش پنجم (دانش‌هایی نظری: زبان‌شناسی، خط‌شناسی، کتبیه خوانی، پاپروس‌شناسی، سیاق‌شناسی، نواداشناسی، جامعه‌شناسی، ادبیات، جغرافیا، روان‌شناسی اجتماعی، انسان‌شناسی، باستان‌شناسی، سکه‌شناسی، سند‌شناسی و اقتصاد به عنوان دانش‌هایی که می‌توانند مورخ را در نگارش تاریخ و تحلیل و تفسیر و قایع یاری رسانند یاد می‌کند. توجه مؤلف در بخش ششم (مکتبهای تاریخ‌نگاری در اسلام) به مسائلی چون مكتب تاریخ‌نگاری حجاز (مدینه)، مكتب تاریخ‌نگاری عراق (بصره)، مكتب تاریخ‌نگاری شام، مكتب تاریخ‌نگاری ایران (فارس)، مكتب تاریخ‌نگاری مصر، مكتب تاریخ‌نگاری اندلس و مغرب و نیز خصایص و شیوه‌های هر یک از مکاتب مذکور و سران آنها معطوف شده است و بالآخره بخش هفتم کتاب (أصول تاریخ‌نگاری و قواعد نقد تاریخ در اسلام) به مباحثی پیرامون صفات مورخ در تاریخ‌نگاری اسلامی و شروط متعلق به راوی و مروی، اسلوب‌های تاریخ‌نگاری و چگونگی نقد منابع تاریخی به روش سلیمانی و ایجایی اختصاص یافته است.

سعی مؤلف در مجلد دوم بر آن است تا دیدگاه مورخان اسلامی را درباره تاریخ بیان نماید. ایشان در

تاریخ‌نگاری اسلامی - همچون شاخه‌های دیگر معارف بشری - در روند تاریخی خود مراحلی را از سرگزدانده است. نیاز آدمی به آگاهی یافتن از سیر تحول تاریخ‌نگاری و مکانیزم تطور آن در گذر زمان، ضرورت پرداختن به تاریخ تاریخ‌نگاری را و چندان می‌نماید. این رو برای پاسخگویی به نیاز کنگره‌کارانه کسانی که می‌خواهند از سرگذشت نهال تاریخ‌نگاری و چگونگی شکوفایی و به بار نشستن آن در بوستان فرهنگ و تمدن اسلامی مطلع شوند، پژوهش‌های ارزنده‌ای توسط مورخان مسلمان و غیرمسلمان صورت گرفته است: تاریخ تاریخ‌نگاری در اسلام اثر روزنال، تاریخ‌نگاری در اسلام تالیف دکتر هادی عالم‌زاده و سید صادق سجادی و نیز مجموعه مقالاتی که دکتر یعقوب آوند با نام تاریخ‌نگاری در اسلام ترجمه و تدوین نموده است از این دست می‌باشد.

اخيراً در ادامه اين روند، كتاب علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی به قلم آقای دکتر صادق آينه‌وند، استاد تاریخ اسلام در دانشگاه تربیت مدرس، در دو مجلد نگارش يافته و به همت «پژوهشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگی» به زیور طبع آراسته شده است. كتاب هایی نظیر: قیامهای شیعه در اسلام، ادبیات انقلاب در شیعه، تاریخ سیاسی اسلام، تاریخ زنان در صدر اسلام، پژوهش‌هایی در تاریخ و ادب، ادب الشیع بالخوارزم و نیز مقالات ارزنده دیگر، سابق بر این در فهرست اثار دکتر آینه‌وند جای گرفته‌اند.

دکتر آینه‌وند پیش از این با نوشتن كتاب علم تاریخ در اسلام سنگ بنای چنین تالیف سترگی را گذاشتند و اینک با تالیف این اثر جدید، مقدمات کار دامنه‌دار دیگری را نیز طی کردند که قرار است - حسب الوعده ایشان - با نام مکتبهای تاریخ‌نگاری در اسلام تا دو سال دیگر به علاقه‌مندان عرضه شود.^(۱) اميد است در این طریق، پیوسته توفیق با او رفیق باشد تا پژوهش‌های ایشان هادی و راهبر سالکان وادی تحقیق گردد.

آقای آینه‌وند تالیف جدید خویش را علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی نام نهاده است و این عنوان بر روی هر دو مجلد آمده است در حالی که مجلد دوم، نام فرعی «تاریخ از دیدگاه مورخان مسلمان» نیز در صفحه اول خود دارد.

مواردی که مؤلف در مجلد نخست بدانها پرداخته

